

Pla docent de l'assignatura

**Guia docent
Programació d'activitats**

Nom de l'assignatura: Institucions europees de cooperació penal

Codi 21093

Titulació del estudi: Grau en Criminologia

Curs: 4n.

Nombre de crèdits ECTS: 5

Hores de dedicació estudiant:125 hores

Professorat: Dr. Manuel Cienfuegos / Ms. Ignacio Jovtis

Departament: Dret

Llengua de la docència: castellà

Grup: 01

Curs: 2012-2013

Trimestre: 1r.

Edifici on s'imparteix l'assignatura:Campus de Ciutadella

Horari: Matí

Guia Docent

1. Presentació de l'assignatura

L'assignatura *Institucions europees de cooperació penal* es troba dins de l'àmbit de coneixement de les ciències socials, i concretament dins dels estudis del Grau en Criminologia.

En el Pla d'estudis del Grau en Criminologia de la UPF es tracta d'una assignatura obligatòria que s'imparteix durant el primer trimestre del quart any de la carrera, un cop que els alumnes han estudiat ja Dret constitucional i diverses assignatures de Dret penal. Tenint en compte aquest cabal previ, aquesta assignatura permet als alumnes iniciar-se en el coneixement de dos nous sistemes jurídics, el dret de la Unió Europea i el dret del Consell d'Europa, especialment en matèria penal, que gaudeixin d'una certa autonomia respecte als ordenaments interns dels Estats i el Dret internacional públic.

Amb aquesta finalitat, l'assignatura *Institucions europees de cooperació penal* examina els principals aspectes de la Unió Europea i del Consell d'Europa, tant des de el punt de vista institucional com de contingut material, com ara l'arquitectura institucional d'aquestes dos organitzacions internacionals, el sistema de fonts i la garantia judicial i les principals normes aprovades en l'espai de llibertat, seguretat i justícia penal.

2. Competències a assolir

Competències generals	Competències específiques
Ser capaç de: Instrumentals G.1.- Capacitat d'expressar-se y comunicar-se correctament en català i castellà. G.3.- Utilització d'eines informàtiques bàsiques per a la realització de treballs de busca d'informació, elaboració d'informes i presentació de resultats. Interpersonals G.7.- Capacitat de treball en equip: iniciativa i habilitats cooperatives. Sistèmiques	E.18. Reconèixer el funcionament i desenvolupament de les institucions i polítiques públiques de la UE Ser capaç de:

G.6.- Capacitat per aplicar els coneixements teòrics a situacions i problemes reals.	
---	--

3. Continguts

-BLOC DE CONTINGUT 1: EL DRET INTERNACIONAL PÚBLIC

Tema 1. La comunitat internacional i el seu ordenament jurídic

La gestió d'interessos comuns dins de la Comunitat internacional. Les fonts del Dret internacional públic; en particular, els tractats internacionals. Les organitzacions internacionals de cooperació i d'integració. Els actes jurídics de les organitzacions internacionals.

-Bloc de contingut 2: EL DRET DE LA UNIÓ EUROPEA

Tema 2. La Unió Europea

Característiques fonamentals de la integració europea. Origen i evolució. L'adhesió a la Unió. Membres. Principis, objectius i competències.

Tema 3. El funcionament de la Unió Europea: estructura orgànica i garantia jurisdiccional

La funció d'impuls: Consell Europeu. La funció normativa: Consell, Comissió i Parlament Europeu. La funció jurisdiccional: Tribunal de Justícia de la Unió Europea. Altres òrgans i mitjans d'acció de la Unió.

Tema 4. Les fonts de l'ordenament jurídic de la Unió Europea

Dret primari. Dret institucional: reglaments, directives, decisions, recomanacions i dictàmens. Els acords internacionals. Altres fonts.

Tema 5. Polítiques i accions internes de la Unió Europea

Panorama general. El mercat interior i les polítiques comunitàries. La ciutadania de la Unió. L'Espai de Llibertat, Seguretat i Justícia: concepte, evolució i marc general.

Tema 6. L'Espai de Seguretat i Justícia Penal

I) La cooperació policial a la Unió Europea: a) Instruments jurídics de la cooperació; b) Cooperació institucional horitzontal; c) Cooperació institucional vertical (EUROPOL); d) II) L'estratègia europea contra el terrorisme. L'Espai de Justícia: La cooperació judicial en matèria penal: a) Instruments jurídics de cooperació: el principi de reconeixement mutu i l'harmonització processal; b) Cooperació institucional horitzontal; c) Cooperació institucional vertical.

-Bloc de contingut 3: EL DRET DEL CONSELL D'EUROPA

Tema 7. El Consell d'Europa

Objecte, finalitats i membres. Estructura orgànica. Activitat normativa. La incidència del Conveni Europeu per a la protecció dels drets humans i les llibertats fonamentals de Roma de 1950 i els seus òrgans en les garanties dels procediments penals dels estats

membres: a) el dret de no ser sotmès a tortura (article 3 CEDH); b) el principi de legalitat (article 7 CEDH); c) el dret a un recurs equitatiu (article 6 CEDH); d) el dret a un recurs efectiu (article 13 CEDH).

Tema 8.L'activitat normativa del Consell d'Europa en matèria penal

Política criminal i de prevenció. El Comitè Europeu per als problemes criminals. Justícia penal transnacional: a) conveni d'extradició; b) conveni de transferència de persones condemnades; c) convenció Medicrime i convenció sobre Cibercriminalitat. Lluita contra el terrorisme, la tracta i explotació de persones. Detenció i presons

4. Avaluació

4.1. Sistema d'avaluació

Els alumnes seran avaluats en funció de llur participació als seminaris (40% de la nota final, es a dir, 4 punts sobre 10) i de la prova final escrita sobre el contingut teòric de l'assignatura (60%, es a dir, 6 punts sobre 10).

La participació dels alumnes als seminaris serà avaluada de forma continuada i quedarà concretada en una nota única al final del trimestre, que tindrà un valor del 40% de la qualificació final de l'assignatura. Els seminaris pràctiques consistiran en debats guiats sobre qüestions significatives del temari, amb textos lliurats amb antelació perquè els alumnes preparin la sessió i que poden donar lloc a exercicis avaluables de control de comprensió (preguntes a respondre per escrit) al final del seminari; llocs de simulació de situacions que es poden produir dintre la Unió Europea i el Consell d'Europa, valorant-se la participació dels alumnes en ells; i l'exposició oral i discussió en classe de treballs escrits individuals realitzats pels alumnes sobre casos i textos que el professor encomanarà amb antelació, amb una extensió màxima de dues pàgines per una sola cara en format DIN A4 tipus de lletra arial 10 i que hauran de lliurar-se via AG abans que comenci la sessió de seminari del primer subgrup dels dos que la faci; a més, s'ha de portar una còpia escrita a l'inici del seminari per lliurar-la al professor. Tot allò relatiu a les pràctiques (tipus d'activitat, dies de realització, si és evaluable o no, etcètera) figura més especificat al sumari del dossier dels seminaris penjat a l'AG.

Cal advertir que l'avaluació dels seminaris exigeix la participació efectiva en totes les activitats de cada un d'ells per part dels alumnes. Per exemple, en cas de què un treball s'hagi de lliurar via AG en un termini determinat per discutir-lo en una sessió concreta, la participació activa exigeix que es pengi a l'AG abans del termini i que l'alumne assisteixi presencialment a la sessió on es discutirà amb una còpia escrita del treball, que intervingui durant la sessió, voluntàriament o bé a instància del professor, i, si es posen preguntes al final de la sessió, que lliuri un full amb les seves respostes a les mateixes. L'incompliment de qualsevol d'aquestes activitats implicarà considerar que l'alumne no ha participat i que la nota del seminari sigui zero. També computarà com a zero la còpia entre alumnes dels treballs escrits enviats via AG o bé la resposta a preguntes durant els seminaris, a més d'informar al Deganat d'aquesta infracció. Durant els seminaris avaluables els alumnes han de portar un document acreditatiu de la seva identitat (DNI, carnet de la UPF, passaport...).

Pel que fa a la prova final teòrica del contingut de l'assignatura, amb un valor del 60% de la qualificació final de l'assignatura, tot el programa és evaluable, encara que no s'hagi pogut explicar algun tema o epígraf durant el curs. Consistirà en respondre a

quatre preguntes que tenen una resposta breu. La durada d'aquesta prova final serà de 45 minuts. Per poder aprovar l'assignatura cal tenir un mínim de 4 sobre 10 a la prova final teòrica i que la mitjana de la nota d'avaluació continuada i de l'examen teòric sigui igual o superior a 5.

En la prova final teòrica, cal que els estudiants portin un document acreditatiu de la seva identitat (DNI, carnet de la UPF, passaport...). La còpia, tant activa com passiva, de la resposta a les preguntes de la prova final comportarà la retirada immediata de l'alumne de la prova, la suspensió automàtica de l'assignatura i la informació al Deganat d'aquesta infracció.

Els estudiants que no hagin superat l'assignatura tindran la possibilitat de concórrer a la recuperació del maig d'acord amb les condicions enunciades a l'apartat 4.2.

4.2. Condicions per concórrer a la recuperació

Amb caràcter general, només podran concórrer al procés de recuperació els estudiants que, havent participat a les activitats d'avaluació continuada durant el trimestre i havent-se presentat a l'examen final de l'assignatura, hagin obtingut la qualificació final de suspens en l'avaluació trimestral. Els estudiants només podran recuperar l'avaluació continuada i/o l'examen final si la qualificació final obtinguda en l'assignatura és inferior a 5. No hi podran concórrer els que no hagin participat a almenys el 50% en les activitats d'avaluació continuada o no hagin assistit a l'examen final.

A més, cal tenir en compte específicament que aquells alumnes que tinguin aprovada l'avaluació continuada (nota igual o superior a 5), només hauran de fer l'examen teòric a la recuperació, que consistirà en respondre a un epígraf –de dos- dels temes del programa de l'assignatura durant un temps màxim de 45 minuts. Valdrà un 60% de la qualificació final. Els alumnes que no hagin aprovat l'avaluació continuada (nota inferior a 5), a més a més de la prova teòrica, faran una prova específica de pràctiques, durant 30 minuts, el valor de la qual és del 40% de la qualificació final. Per a fer la mitjana entre aquestes dos notes (prova teòrica i cas pràctic) als efectes d'aprovar l'assignatura, cal tenir un mínim de 4 sobre 10 en cadascuna d'elles.

En la prova de recuperació, cal que els estudiants portin un document acreditatiu de la seva identitat (DNI, carnet de la UPF, passaport...). La còpia, tant activa com passiva, de la resposta a les preguntes de la prova final comportarà la retirada immediata de l'alumne de la prova, la suspensió automàtica de l'assignatura i la informació al Deganat d'aquesta infracció.

4.3. Procés de recuperació dels estudiants de programes de mobilitat

Els estudiants de l'assignatura participants en un programa de mobilitat faran un examen presencial i un cas pràctic durant el període habilitat i, si les condicions específiques del programa ho impedeixin, es fixarà una data alternativa. L'examen presencial valdrà un 60% de la nota final i el cas pràctic l'altre 40%. Per a fer la mitjana entre aquestes dos notes (prova teòrica i cas pràctic) als efectes d'aprovar l'assignatura, cal tenir un mínim de 4 sobre 10 en cadascuna d'elles.

En la prova de recuperació dels estudiants de programes de mobilitat, cal que els estudiants portin un document acreditatiu de la seva identitat (DNI, carnet de la UPF, passaport...). La còpia, tant activa com passiva, de la resposta a les preguntes de la prova final comportarà la retirada immediata de l'alumne de la prova, la suspensió automàtica de l'assignatura i la informació al Deganat d'aquesta infracció.

5. Metodologia

La metodologia d'aprenentatge d'aquesta assignatura combina el treball presencial realitzat dins de l'aula (en grup i en subgrup) amb activitats que l'estudiant ha de realitzar fora de l'aula, sigui de forma dirigida o bé de manera autònoma.

1. Activitats presencials dels alumnes

- a) A les sessions plenàries, el professor explicarà l'estructura bàsica i les nocions fonamentals del programa que vertebrarà el contingut de l'assignatura Institucions europees de cooperació penal. A més s'explicaran aquells epígrafs o aspectes concrets del programa més difícils de comprendre o que no es troben als manuals més usuals. Així mateix, s'oferiran algunes orientacions metodològiques relatives al manual de lectura recomanat per facilitar als alumnes l'estudi del contingut teòric de l'assignatura. Els alumnes hauran de seguir l'exposició i participar activament en les sessions mitjançant el plantejament de preguntes, la intervenció en el debat, la formulació de dubtes derivats de les lectures recomanades, etcètera.
- b) Als seminaris es desenvoluparan aspectes concrets del temari (institucions, normes...) i s'analitzaran exemples que permetin completar la visió teòrica, tot allò mitjançant casos i textos jurídics i d'altra naturalesa (premsa, vídeos...) que els alumnes han de preparar abans de la sessió del seminari objecte dels mateixos i la comprensió dels quals han de demostrar durant els seminaris. Amb aquesta finalitat, durant els seminaris es faran presentacions i debats, simulacions, preguntes, etcètera, sobre determinades qüestions suscitées pels materials subministrats pel professor o bé plantejades per aquest. En algunes sessions de seminari els alumnes hauran de provar els coneixements adquirits en relació amb el tema de l'activitat pràctica realitzada responnent per escrit a preguntes fetes pel professor. Els materials figuren al dossier dels seminaris.
- c) A la prova final teòrica els alumnes han de demostrar que han adquirit les competències requerides per aprovar l'assignatura.

2. Activitats dirigides dels alumnes:

- a) Estudiar el contingut dels diferents temes que integren el programa de l'assignatura amb l'ajuda de les lectures recomanades, el lloc de diapositives PwP i les orientacions metodològiques *ad hoc* donades pel professor durant el curs. Cal insistir en que tot el programa és avaluable en la prova final teòrica, encara que alguns epígrafs o lliçons no s'hagin pogut explicar durant el curs.
- b) Preparar i realitzar les activitats programades dels seminaris (debats, lloc de simulació, treballs individuals escrits sobre els textos i casos encomanats...) d'acord amb les instruccions que es donin per a cadascuna i participació (exposicions, preguntes...) en els seminaris.
- c) Assistir a les tutories per resoldre qualsevol dubte relatiu a les activitats pràctiques o bé la prova final teòrica.

3. Activitats autònomes dels alumnes (amb caràcter voluntari):

- a) Lectura d'obres monogràfiques sobre aspectes específics del programa que es poden trobar a la biblioteca de la universitat.
- b) Cerca d'informació relacionada amb els temes del programa a la pàgina web de la Unió Europea i del Consell d'Europa i en altres relacionades amb

els temes europeus, en articles de doctrina, en jurisprudència europea i nacional i en la premsa nacional o europea.

6. Fonts d'informació i recursos didàctics

6.1. Bibliografia recomanada (suport paper i electrònic)

MANUALS, MONOGRAFIES i ARTICLES D'INTERÉS GENERAL:

AA.VV., *Derecho penal europeo, jurisprudencia del TEDH, sistemas penales europeos*, Madrid: C.G.P.J., 2010.

AA.VV., "El espacio de libertad, seguridad y justicia. Un balance entre presidencias españolas (2002-2010)", *Revista Cidob d'Afers Internacionals*, núm. 91, 2010.

Abellán Honrubia, V.; Vilà Costa, B. (dirs.) i Olesti Rayo, A. (coord.), *Lecciones de Derecho Comunitario Europeo*, 6ª ed., Barcelona: Ariel Derecho, 2011.

Alcaide Fernández, J. i Casado Raigón, R. (Coords.), *Curso de Derecho de la Unión Europea*, Madrid: Tecnos, 2011.

Alonso García, R., *Sistema jurídico de la Unión Europea*, 3ª ed., Madrid: Civitas, 2012.

Álvarez Rubio, J.J., "El Tratado de Lisboa y la plena comunitarización del espacio de libertad, seguridad y justicia", *R.E.E.I.*, núm. 15, 2008.

Álvarez García, F.J., Manjón-Cabeza Olmeda, A. et altri, *La adecuación del Derecho Penal Español al ordenamiento de la Unión Europea. La Política Criminal Europea*, Valencia: Tirant lo Blanch, 2009.

Arangüena Fanego, C. (Dir.), *Espacio europeo de libertad, seguridad y justicia. Últimos avances en cooperación judicial penal*, Valladolid, Lex Nova, 2010.

Arangüena Fanego, C. (Coord.), *Cooperación judicial civil y penal en el nuevo escenario de Lisboa*, Granada: Comares, 2011.

Arroyo Zapatero, L. i Nieto Martín, A. (Dirs.); Muñoz de Morales Romero, M. (Coord.), *El derecho penal de la Unión Europea: Situación actual y perspectivas de futuro*; Cuenca: Universidad de Castilla La Mancha, 2007.

Brunet, F., *Curso de integración europea*, 2ª ed., Madrid: Alianza, 2010.

Casadevall, J., *El Convenio Europeo de Derechos Humanos, el Tribunal de Estrasburgo y su jurisprudencia*, València: Tirant lo Blanch, 2012.

Chalmers, D., Davies, G. i Monti, G., *European Union Law*, 2ª ed., Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Cortés Martín, J.M., "La lucha contra el terrorismo ante la reforma de los Tratados aprobada en Lisboa", en Martín y Pérez de Nanclares, J. (Coord.), *El Tratado de Lisboa. La salida de la crisis institucional*, Madrid: Iustel, Aepdiri, 2008, pp. 469-498.

Craig, P., *EU Law: Text, Cases, and Materials*; Oxford University Press, 2011.

Craig, P. y De Burca, G. (Eds), *The Evolution of EU Law*, 2ª ed., Oxford: Oxford University Press, 2011.

Díaz Barrado, C., "El Espacio de Libertad, Seguridad y Justicia en el Tratado de Lisboa", en Fernández Liesa, C.R., Díaz Barrado, C. (Dir.) Alcoceba Gallego, M. A. y Manero Salvador, A. (Coords.), *El Tratado de Lisboa. Análisis y Perspectivas*, Madrid: Dykinson, 2008, pp. 81-96.

Díez de Velasco Vallejo, M., *Las Organizaciones Internacionales*, 16ª ed., Madrid: Tecnos, 2010.

Díez Moreno, F., *Manual de Derecho de la Unión Europea*, 5ª ed., Madrid: Civitas, 2009.

García Moreno, J.M., "Principales Convenios del Consejo de Europa en materia de cooperación judicial penal", *Revista de Jurisprudencia*, nº 3, de 19 de mayo de 2011, 2-7.

García Moreno, J.M., "La cooperación judicial penal en el espacio de libertad, seguridad y justicia después del Tratado de Lisboa", *Unión Europea Aranzadi*, 2009, núm. 10, pp. 25-34.

García Roca, J. y Santaolaya, P. (Coords.), *La Europa de los Derechos. El Convenio Europeo de Derechos Humanos*, 2ª ed., Madrid: C.E.P.C., 2009.

García Roca, J. y Santaolaya, P. (Coords.), *Europe of Rights: A compendium of the European Convention of Human Rights*, La Haya: Martinus Nijhoff, 2012.

González Viada, N., "El Derecho penal en la UE: ¿en búsqueda de la integración", en González Viada, N., *Derecho penal y globalización. Cooperación penal internacional*, Madrid: Marcial Pons, 2009.

Gutiérrez Espada, C. y Cervell Hortal, M.J., *¿Qué es el Derecho internacional? ¿Y la Unión Europea?*, Murcia: Diego Martín Librero Editor, 2010.

Jimeno Bulnes, M. (Coord.), *La cooperación judicial civil y penal en el ámbito de la Unión Europea: instrumentos procesales*, Barcelona: JM Bosch Editor, 2007.

Jimeno Bulnes, M., *Justicia versus seguridad en el espacio judicial europeo. Orden de detención europea y garantías procesales*, Valencia: Tirant lo Blanch, 2011.

Kaddous, Ch. i Dony, M., *D'Amsterdam à Lisbonne. Dix ans d'espace de liberté, sécurité et de justice*, Bâle: Helbing Lichtenhahn; Bruselas: Bruylant i Paris: L.G.D.J., 2010.

Lasagabaster Herrante, I., (Dir.), *Convenio Europeo de Derechos Humanos: comentario sistemático*, 2ª ed., Madrid: Civitas, 2009.

Linde Paniagua, E., Bacigalupo Saggese, M. i Fuentejada Pastor, J.A., *Principios del Derecho de la Unión Europea*, 6ª ed., Madrid: Colex, 2011.

Linde Paniagua, E. (Dir.), *Políticas de la Unión Europea*, 6ª ed., Madrid: Colex, 2011.

Lirola Delgado, I., "La cooperación judicial en materia penal en el Tratado de Lisboa: ¿un posible proceso de comunitarización y consolidación a costa de posibles frenos y fragmentaciones?", *R.G.D.E.*, nº 16, 2008.

López Barja de Quiroga et al., *Doctrina del Tribunal Europeo de Derechos Humanos*, Valencia: Tirant lo Blanch, 2012.

Mangas Martín, A. y; Liñán Noguera, D.J., *Instituciones y derecho de la Unión Europea*, 6ª ed., Madrid: Tecnos, 2010.

Marco, G., "10 years Convention on Cybercrime: Achievements and Failures of the Council of Europe's Instrument in the Fight against Internet-related Crimes", *Computer law review international*, nú. 5, 2011, pp. 142-149.

Molina del Pozo, C., *Derecho de la Unión Europea comunitario*, Madrid: Reus, 2011.

Moral Torres, A. (del), *Cooperación policial en la Unión Europea: la necesidad de un modelo de inteligencia criminal inteligente*, Madrid: Dykinson, 2011.

Pingel, I. (Dir.), *Commentaire article par article des Traités UE et CE. De Rome a Lisbonne*, París: Dalloz, 2010.

Peers, S., *EU justice and home affairs law*, Oxford: Oxford University Press, 2011.

Santos Vara, J., "El control judicial de la ejecución de las sanciones antiterroristas del Consejo de Seguridad en la Unión Europea", *R.E.E.I.*, núm. 15, 2008.

Valle Gálvez, A., (del), "Espacio de Libertad, Seguridad y Justicia y Tratado de Lisboa", en Martín y Pérez de Nanclares, J. (Coord.), *El Tratado de Lisboa. La salida de la crisis institucional*, Madrid: Iustel, Aepdiri, 2008, pp. 417-435.

OBRES DE CASOS I TEXTOS NORMATIUS I JURISPRUDÈNCIALS

Convenio Europeo de Derechos Humanos. Edició preparada por I. Gómez Hernández i P. Pérez Tremps, Madrid: Trotta, 2010.

Rodríguez Sol, L., *Código de Justicia Penal de la Unión Europea*; Madrid: Aranzadi, 2007.

Tratado de la Unión Europea, Tratado de Funcionamiento y otros actos básicos de Derecho comunitario. Edició preparada per A. Mangas Martín, 15ª ed. Madrid: Tecnos-Biblioteca de Textos Legales, 2010.

Tratados y Legislación institucional de la Unión Europea. Edició preparada per Ricardo Alonso García i Maria Astrid Muñoz Guijosa, 4ª ed., Madrid: Civitas, 2010.

Tratado de Lisboa. Edició preparada per José Martín i Pérez de Nanclares i Mariola Urrea Corres, Madrid: Marcial Pons i Real Instituto Elcano, 2008.

6.2. Material docent de l'assignatura

PwP sobre l'assignatura Institucions europees de cooperació penal, elaborat pels professors Manuel Cienfuegos Mateo i Ignacio Jovtis, disponible a l'Aula Global.

Dossier dels seminaris, elaborat pels professors Manuel Cienfuegos Mateo i Ignacio Jovtis, on es troben especificades les activitats que es faran als seminaris, les dates, les lectures preparatòries, etcètera, disponible a l'Aula Global.

Dossier con textos y enunciados de casos prácticos, elaborat pels professors Manuel Cienfuegos Mateo i Ignacio Jovtis, de suport essencialment per a les sessions plenàries, disponible a l'Aula Global.

6.3. Selecció de pàgines web :

<http://europa.eu> Europa. El portal de la Unió Europea

<http://www.coe.int> El portal del Consell d'Europa

http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/index_es.htm (Justícia, llibertat i seguretat) y http://europa.eu/pol/justice/index_es.htm (Justícia i afers d'interior) a la Unió Europea

<http://www.coe.int/web/coe-portal/navigation/rule-of-law> (Justice, common standards and policies y threats to the Rule of Law) y <http://www.coe.int/mail/extranet.asp?L=en> (organized crime) Consell d'Europa.

https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/es_europolreview.pdf
Informe general sobre las actividades de Europol — Oficina Europea de Policia de la UE-

<http://www.termcat.cat/dicci/comunitats/index.html> Lèxic de la UE

<http://www.iustel.com> *Iustel. Base de Conocimiento Jurídico. Derecho Comunitario* (accesible a través de www.upf.edu)